

УДК 373.1.02, 373.3/.5.048:331.548

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-150-160>

РОЛЬ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ І ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З. В. Охріменко

ORCID 0000-0001-7217-100X

У статті актуалізована необхідність переосмислення ролі трудового виховання і профорієнтації в освітньому процесі, зважаючи на зміну соціальної ситуації розвитку учнів, нові виклики пов'язані з воєнним станом в Україні, руйнацію інфраструктури міст, зміни на ринку праці. Для реалізації мети статті обґрунтовано важливість трудового виховання і професійної орієнтації в освітньому процесі ЗЗСО; узагальнено роль трудового виховання і професійної орієнтації в становленні підростаючої особистості. Виокремлено труднощі у наданні освітніх послуг з трудового виховання і профорієнтації під час дистанційної форми навчання. Підкреслено, що трудове виховання і профорієнтація мають базуватися на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу, який складають форми, методи і прийоми, що відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльно-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення дитині необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів навчання і поведінки. Визначено, що освітній процес в умовах воєнного стану повинен бути спрямованим не лише на отримання певних знань, а й мати психотерапевтичну дію, що має безпосередньо втілюватися у зміні ролі вчителя і оптимізації освітнього процесу. Зроблено висновок, що трудове виховання і профорієнтація в умовах воєнного стану мають освітній, терапевтичний та особистісний зміст для учнів. З урахуванням їх ролі і важливості у формуванні особистості як у воєнний, так і поствоєнний час, автором наголошено, що трудове виховання і профорієнтація мають зайняти гідне місце в освітньому процесі. Надано пропозиції щодо оновлення системи профорієнтації в умовах освітнього процесу, а саме: оновлення змісту навчальних планів, яке б базувалось на наукових положеннях особистісного, діалогічного навчання і було максимально наближене до освітніх потреб здобувачів освіти.

Ключові слова: профорієнтація, трудове виховання, ціннісні орієнтації, професійне самовизначення, ринок праці.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зрілість особистості випускників ЗЗСО визначається не лише глибиною набутих знань, але й рівнем їх підготовленості до самостійного життя. Саме тому у Концепції Нової української школи чітко представлена головна ідея – навчання для життя, що передбачає активне впровадження в освітній процес формування цілого ряду цінностей: цінності праці, цінності різних професій, цінність праці з метою самореалізації, цінність особистісного розвитку та професійного зростання. Такі ініціативи Концепції Нової української школи представлені ключовими компетентностями для життя, що позиціонуються як «канва» розвитку учня, а саме: ініціативність та підприємливість; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя; соціальна та громадянська компетентності.

Зауважимо, що окреслені напрямки реформування сучасної освіти, зокрема, виокремлення старшої профільної школи, поки що не мають практичної реалізації, а отже їх ефективність та життєдіяльність можливо довести лише з часом.

Однак, вже зараз важливо формувати в учнів готовність до побудови власної освітньої траєкторії, адже об'єктивно після базової школи учні мають чітко визначитись: або продовжувати навчання за академічним напрямком профільної освіти, або обирати першу професію. Зазначене буде вимагати від учня уміння здійснювати професійний вибір відповідно до власних інтересів, потреб та можливостей, з урахуванням особливостей ринку праці.

Таким чином важливим є переосмислення ролі трудового виховання і профорієнтації в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор, дозволяє зробити узагальнення, що формуванню готовності до профільного й професійного самовизначення приділяють увагу такі науковці: О. Морін, М. Піддячий, А. Шевенко та ін.; ціннісні аспекти професійного самовизначення висвітлені у працях: І. Беха, І. Волощук, Г. Вороніної, І. Зязюна, О. Коберника та ін.; розвиток кар'єрних устремлінь досліджують: Д. Закатнов, В. Лозовецька та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, зміна соціальної ситуації розвитку здобувачів освіти, нові виклики пов'язані з воєнним станом в Україні, руйнація інфраструктури міст, зміни на ринку праці потребують аналізу, висновків й оновлення освітнього

змісту з точки зору пошуку особистісного, ціннісного смислу в процесі трудового становлення підростаючої особистості.

Метою статті є обґрунтування важливості трудового виховання і професійної орієнтації в освітньому процесі ЗЗСО; аналіз можливостей надання освітніх послуг з трудового виховання і профорієнтації в умовах воєнного стану; розгляд напрямків оновлення трудового виховання і профорієнтації в поствоєнний час з урахуванням особливостей ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Трудове виховання і професійна орієнтація є науково обґрунтованими системами, зміст, мета, завдання, форми й методи яких дозволяють в повній мірі формувати зазначені вище компетенції, зокрема, виховання ставлення особистості до праці як до цінності (що в свою чергу позитивно впливає на формування особистісних якостей, самоцінності, забезпечує самовиховання і саморозвиток підростаючої особистості (Морін, 2020)), формування потреби в праці, розуміння праці як засобу досягнення життєвого успіху та середовища самореалізації.

Так, трудове виховання – процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передавання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Загалом, зміст трудового виховання полягає в здійсненні психологічної і практичної підготовки учнів до праці, формуванні навичок колективної праці, культури праці та вмінь поєднувати в ній фізичні зусилля і творчість, розвитку здібностей, інтересів до науки. В системі загальної середньої освіти провідним елементом трудового виховання учнів залишається практика залучення їх до різноманітних видів праці, що сприяє забуттю ними певних знань, умінь і навичок, розвиває креативне, творче мислення, спонукає до працьовитості, наполегливості та самостійності у всіх видах діяльності, формує усвідомлення праці як основи життя кожної людини, виховує потребу у праці, ставлення до неї як необхідності, цінності, яка дозволяє досягти у майбутньому життєвого успіху тощо (Морін, 2020).

В сучасному психолого-педагогічному просторі професійна орієнтація – комплекс науково-обґрунтованих форм, методів та засобів допомоги особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах. Професійна орієнтація є комплексною науково-обґрунтованою системою форм, методів та засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в

активному, свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні. Профорієнтація є обов'язковим елементом ринку праці, оскільки забезпечує оптимальний розподіл і використання робочої сили у відповідності з можливостями працівника та потребою у представниках певних професій.

Профорієнтаційна робота в загальноосвітній школі є складовою частиною цілісної системи навчально-виховної роботи, метою якої є: формування в особистості здатності вибрати певний тип професійної діяльності, що оптимально відповідає її індивідуально-психологічним особливостям, можливостям, інтересам та потребам ринку праці у кадрах; сприяння специфічними методами посиленню конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення. Завдання професійної орієнтації полягають у тому, щоб кожен учень засвоїв у школі універсальні способи діяльності, розвинув свої людські ресурси, міг відповісти собі на просте і закономірне запитання, де і як він може продовжити цей розвиток, включаючи й підготовку в професійних навчальних закладах; де і як він потім зможе конвертувати, капіталізувати набуті знання, свої ресурси. Він повинен зрозуміти, що професійна підготовка потрібна йому як засіб професійної самореалізації.

Цілісна система професійної орієнтації будується за відповідними принципами. До загальних принципів профорієнтації відносяться: принцип свідомості при виборі професії (виражається у прагненні задовольнити не тільки свої особисті потреби, інтереси, але й держави); принцип активності (активність особистості у професійному самовизначенні); принцип розвитку (спрямованість особистості на професійний розвиток) (Охріменко, 2020).

Професійна орієнтація покликана забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе як суб'єкта майбутньої професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням передусім власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці.

Однак, зосередженість змісту освіти протягом останнього десятиліття на когнітивній (знаннєвій) підготовці, ігноруючи операційно-технологічну (діяльнісну) складову психологічної сфери спричинила культ отримання знань без умілого застосування їх на практиці (Піддячий, 2020). Так, можемо констатувати значне скорочення годин на навчальний предмет «трудове навчання (технології)» та відсутність годин на систематичний, цілеспрямований процес професійної орієнтації у навчальних планах. Наслідками цього є:

- відсутність виробничої практики та досвіду трудової діяльності у учнів;
- непопулярність у учнів цілого ряду професій, які характеризуються високою затребуваністю на ринку праці. Натомість, вибір випускниками популярних сфер професійної діяльності без урахування потреби у фахівцях на ринку праці;
- споживацьке ставлення молоді до життя;
- зниження готовності учнів до свідомого професійного вибору;
- відтермінування професійного самовизначення в часі на період навчання в ВНЗ;
- орієнтація молоді на отримання освіти закордоном з подальшою міграцією.

Зазначене негативно позначається на економіці країни та професійній самореалізації особистості. Адже ефективна реалізація ключових напрямів розвитку нашого суспільства (в тому числі євроінтеграція) значною мірою залежать від трудового потенціалу країни загалом і зокрема від ресурсів фахівців, професійне становлення яких починається з ефективного профільного та професійного самовизначення.

Окрім цього, надання освітніх послуг ЗЗСО з трудового виховання і профорієнтації значно ускладнилося у період переходу освітнього процесу на дистанційну форму навчання у зв'язку з пандемією COVID-19. Це обумовлено тим, що специфіка трудового виховання і профорієнтації полягає у певній технологічності процесу, адаптованого до індивідуальних і вікових особливостей сучасних учнів. Сутність такого процесу полягає в орієнтації на можливості, інтереси, потреби, індивідуальні особливості дитини. Відповідно трудове виховання і профорієнтація мають базуватися на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу, який складають форми, методи і прийоми, що відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення дитині необхідного простору свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів навчання і поведінки. При цьому сам процес має бути чітко спроектований, керований, корегований, мати передбачуваний результат. Забезпечити такі умови за ліміту навчальних годин в онлайн форматі надзвичайно складно.

Загалом, вимога у дистанційному навчанні обумовила ряд труднощів у наданні освітніх послуг здобувачами освіти, які безпосередньо стосувалися трудового виховання і профорієнтації, зокрема: рекомендації МОН спрямовувалися переважно на санітарно-гігієнічні норми і дотримання умов, встановлених карантинними зонами; відсутність програмного

забезпечення та досвіду в учителів дистанційного надання освітніх послуг; брак доступу до інтернету та гаджетів; неузгодженість телевізійних уроків та шкільної програми; значна частина навчального матеріалу була залишена для самостійного вивчення (Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків вивчення).

Ще більше викликів у освіти з'явилося у зв'язку з воєнним станом. Так, за даними департаментів освіти і науки обласних військових адміністрацій, у 4-х областях освітній процес триває дистанційно, частково змішано та очно. У 5-ти областях України навчання організовано в дистанційній формі, частково канікули або призупинено. У 2-х регіонах освітній процес відбувається в дистанційному форматі, частково змішано або канікули, частково призупинено навчання». Станом на 28 квітня 2022 року кількість тимчасово внутрішньо переміщених дітей, які долучилися до навчання з інших областей, сягає понад 88 тис. осіб (Сергій Шкарлет розповів про початок восьмого тижня навчання в умовах воєнного стану).

Відповідно до зазначеного, можемо констатувати суттєве зниження якості освіти у ЗЗСО. Окрім цього, надзвичайно велике значення має самопочуття дитини як здобувача освітніх послуг. Стан гострого (або хронічного стресу), зміна звичайного укладу життя, руйнація соціальних зв'язків, втрата сенсів життя, трансформація цінностей у бік вітальних, смерть близьких, беззаперечно негативно впливають на фізичне й психічне здоров'я дитини.

На нашу думку, найбільш травмуючими (у загальному) воєнні дії є для учнів підліткового віку. Саме для підлітків спілкування з однолітками, активне пізнання себе, участь у позашкільній освіті, презентація себе, самоутвердження є важливими напрямками самореалізації. Однак, ці види діяльності стали обмеженими або недоступними під час війни в Україні.

Зазначене дозволяє стверджувати, що освітній процес в умовах воєнного стану повинен бути спрямованим не лише на отримання певних знань, а й мати психотерапевтичну дію, що має безпосередньо втілюватися у зміні ролі вчителя і оптимізації освітнього процесу.

Психологи для зменшення психологічної травматизації радять в умовах війни приділяти увагу трьом сферам: фізичному тілу, спілкуванню і діяльності (Вчимося жити у війні: поради психолога Олени Любченко). На нашу думку, трудове виховання і профорієнтація мають повний арсенал методів, спрямованих на активізацію цих сфер, а саме: вироблення конкретних трудових умінь і навичок, отримання позитивних емоцій, зменшення тривожності, самопізнання, усвідомлення цінності праці та самоцінності, відчуття включеності у суспільно-важливі процеси (волонтерська діяльність), отримання нового досвіду, знаходження нових

сенсів. Зазначене позитивно вплине також і на процес професійного самовизначення учнів, який пов'язаний з рефлексивними процесами особистості і безпосередньо з ефективним вибором майбутньої професії.

Таким чином, трудове виховання і профорієнтація в умовах воєнного стану мають освітній, терапевтичний та особистісний зміст для учнів.

Також у освітньому процесі потрібно враховувати те, що воєнні дії призведуть до значних трансформацій на ринку праці України. Поки що складно прогнозувати затребуваність фахівців на ринку праці. Але, зважаючи на думки фахівців, можемо констатувати попит на такі професії: пов'язані з відбудовою інфраструктури країни (будівельники, енергетики, інженери, архітектори, науковці тощо), військові та науковці у сфері розробки озброєння, ІТ-спеціалісти, медики, вчителі (Професії майбутнього: Хто буде «найдорожчим» фахівцем за п'ять років).

Таким чином, трудове виховання і профорієнтація з урахуванням їх ролі і важливості у формуванні особистості, як у воєнний, так і пост воєнний час, мають зайняти гідне місце в освітньому процесі.

Отже, можемо окреслити коло **проблем**, які перешкоджають ефективній реалізації трудового виховання і профорієнтації в сучасних умовах:

1. Мінімальна кількість годин у навчальних планах ЗЗСО на трудове навчання і відсутність годин на професійну орієнтацію здобувачів освіти.
2. Застаріле методичне забезпечення.
3. Не врахування потреб учнів в освітньому процесі на отримання навичок трудової діяльності (професійні проби).
4. Відсутність науково-методичної підтримки вчителя в умовах дистанційного навчання.
5. Відсутність систематичного профорієнтаційного супроводу учнів.

Детальний аналіз проблеми дозволяє зробити такі узагальнення:

1. За попередніх років відбулося суттєве зменшення ролі трудового виховання і профорієнтації в освітньому процесі, що негативно позначилось на процесі професійного самовизначення і професійного становлення здобувачів освіти.
2. Військові події додали до існуючих в освіті іще ряд проблем, пов'язаних з перебуванням дітей у стані гострого та хронічного стресу. В таких умовах дистанційна освіта в більшій мірі виконує психотерапевтичну функцію, ніж освітню.
3. Система трудового виховання і профорієнтації є доволі дієвим засобом, який дозволяє здійснювати освітню, психотерапевтичну й профорієнтаційну функції.

4. В умовах воєнного і поствоєнного стану надзвичайно зростає роль трудового виховання і профорієнтації, які можуть в повній мірі задовольнити нагальні потреби дітей і надати ціннісний зміст сьогоденню й майбутньому.

Висновки. Трудове виховання й профорієнтація як важлива складова освітнього процесу у ЗЗСО мають підтримуватися на рівні державної політики, освітан, громадських організацій, роботодавців та ін. Зважаючи на роль трудового виховання і профорієнтації в сучасних умовах, важливим є оновлення змісту навчальних планів, яке б базувалось на наукових положеннях особистісного, діалогічного навчання і було максимально наближене до освітніх потреб здобувачів освіти. Відповідно важливо: збільшити кількість годин на навчальний предмет «Трудове навчання (технології)» та оновити його зміст з урахуванням вимог сьогодення; виділити години у навчальних планах на профорієнтацію в основній та профільній школі; методологічно забезпечити проведення профорієнтації у основній та старшій школі з урахуванням дистанційного навчання; систематично здійснювати моніторинг ефективності впроваджених в освітній процес інноваційних форм і методів трудового виховання і профорієнтації та їх корекцію; запровадити методологічну підтримку для фахівців означеного напрямку.

Вважаємо, що перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення впливу воєнних дій на професійно-ціннісні орієнтації учнів.

Література

1. Вчимося жити у війні: поради психолога Олени Любченко. URL: <https://osvitoria.media/experience/vchymosya-zhyty-u-vijni-porady-psyhologa-oleny-lyubchenko/> (дата звернення: 15.05.2022).
2. Морін О.Л. Особливості трудового виховання молодших школярів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 рік / [За ред. І.Д. Беха, Р.В. Малиношевського]. Вип. 8. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. С. 179-183. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721385/> (дата звернення: 2.05.2022).
3. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків вивчення. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii/> (дата звернення: 10.05.2022).
4. Охріменко З. В. Професійна орієнтація як сучасна виховна технологія. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 березня 2020 р., Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 86-89.

5. Піддячий М. І. Сутність трудового виховання учнів: теоретико-прикладні концепти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 рік / [За ред. І.Д. Беха, Р.В. Малиношевського]. Вип. 8. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. С. 213-217. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721385/> (дата звернення: 2.05.2022).
6. Професії майбутнього: Хто буде «найдорожчим» фахівцем за п'ять років. https://radiotrek.rv.ua/news/profesiyyi-maybutnogo-hto-bude-naydorozhchim-fahivcem-za-p-yat-rokiv_287465.html. (дата звернення: 28.05.2022).
7. Сергій Шкарлет розповів про початок восьмого тижня навчання в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-pochatok-vosmogo-tizhnya-navchannya-v-umovah-voyennogo-stanu?fbclid=IwAR3EKVuS800N7S7VHw7ixHeV66PZM> (дата звернення: 1.06.2022).

References

1. Vchymosia zhyty u viini: porady psykholoha Oleny Liubchenko. [Learning to live in war: the advice of psychologist Olena Lyubchenko] Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/vchymosya-zhyty-u-vijni-porady-psyhologa-oleny-lyubchenko/> (date of appeal: 15.05.2022) (ukr).
2. Morin, O.L. (2020). Osoblyvosti trudovoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v osvithomu protsesi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Peculiarities of labour education of junior schoolchildren in the educational process of general secondary education institutions]. Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial: materialy zvit. nauk.-prakt. konf. In-tu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2019 rik / [Za red. I.D. Bekha, R.V. Malynoshkevskoho]. Ivano-Frankivsk: NAIR, Vol. 8., 179-183. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/721385/> (date of appeal: 2.05.2022) (ukr).
3. Osvita v umovakh pandemii u 2020/2021 rotsi: analiz problem i naslidkiv vyvchennia. [Education in the pandemic in 2020/2021: analysis of problems and consequences study]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii/> (date of appeal: 10.05.2022) (ukr).
4. Okhrimenko, Z. V. (2020). Profesiina oriantatsiia yak suchasna vykhovna tekhnolohiia [Vocational orientation as a modern educational technology]. Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnolohii: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (13–14 bereznia 2020 roku, Kyiv), 86-89 (ukr).
5. Pidliachyi, M. I. (2020). Sutnist trudovoho vykhovannia uchniv: teoretyko-prikladni kontsepty. [The essence of labour education of students: theoretical and applied concepts]. Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial: materialy zvit. nauk.-prakt. konf. In-tu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2019 rik / [Za red. I.D. Bekha, R.V. Malynoshkevskoho]. Ivano-Frankivsk: NAIR, Vol. 8, 213-217. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/721385/> (date of appeal: 2.05.2022) (ukr).
6. Profesii maibutnoho: Khto bude «naidorozhchym» fakhivtsem za piat rokiv. [Professions of the future: Who will be the "most expensive" specialist in five years]. Retrieved from: <https://radiotrek.rv.ua/news/profesiyyi-maybutnogo-hto-bude->

naydorozhchim-fahivcem-za-p-yat-rokiv_287465.html (date of appeal: 28.05.2022) (ukr).

7. Serhii Shkarlet rozpoviv pro pochatok vosmoho tyzhnia navchannia v umovakh voiennoho stanu. [Serhiy Shkarlet told about the beginning of the eighth week of training under martial law]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-pochatok-vosmogo-tizhnnya-navchannya-v-umovah-voyennogo-stanu?fbclid=IwAR3EKVuS8O0N7S7VH_w7ixHeV66PZM (date of appeal: 1.06.2022) (ukr).

THE ROLE OF LABOUR EDUCATION AND CAREER GUIDANCE UNDER MARTIAL LAW

Z.V. Okhrimenko

The article highlights the need to rethink the role of labour education and career guidance in the educational process given the changing social situation of students, new challenges related to the martial law in Ukraine, the destruction of urban infrastructure, changes in the labour market. To achieve the purpose of the article, the importance of labour education and career guidance in the educational process of secondary schools is substantiated; the role of labour education and career guidance in the formation of the growing personality is generalized. Difficulties in providing educational services on labour education and career guidance during distance learning are highlighted. It is emphasized that labour education and career guidance should be based on the methodological arsenal of the personality-oriented approach, which consists of forms, methods and techniques that meet such requirements as dialogue, creative activity aimed at supporting personal development, providing the child with the necessary space for freedom, making decisions, creativity, choice of content and means of learning and behaviour. It is determined that the educational process under martial law should be aimed not only at obtaining certain knowledge, but also have a psychotherapeutic effect, which should be directly embodied in changing the role of teachers and optimizing the educational process. It is concluded that labour education and career guidance under martial law have educational, therapeutic, and personal content for students. Given their role and importance in the formation of personality, both in wartime and post-war times, the author emphasizes that labour education and career guidance should take a worthy place in the educational process. Proposals for updating the career guidance system in the educational process, namely, updating the content of curricula, which would be based on the scientific principles of personal, dialogical learning and be as close as possible to the educational needs of students.

Key words: career guidance, labour education, value orientations, professional self-determination, labour market.

Охріменко Зорина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії виховання готовності до ринку праці Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна). E-mail: demantoid@ukr.net

Ohrimenko Zorina Volodymyrivna – PhD in Pedagogy, Head of the Laboratory of Education for Readiness for the Labour Market Institute of Problems on Education of the of the NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: demantoid@ukr.net